



Kulturresevatet Åsnebyn



Välkommen till kulturresevatet Åsnebyn

Gården Åsnebyn donerades till Hushållningssällskapet år 1993 av Olof Andersson. Sedan mitten av 1900-talet har tiden nästan stått stilla här och gården bjuder på ett spännande kulturlandskap. År 2008 utnämnde Länsstyrelsen fastigheten Åsnebyn till kulturresevat med syfte att, bland annat, bevara det värdefulla kulturlandskapet vilket utgörs av en typisk dalsländsk bondgård med ett landskap som präglats av 1800-tal och det tidiga 1900-talet.

Det är få ställen som kan uppvisa så många hävdade naturtyper som Åsnebyn. Här finns öppen hagmark, ekhage och strandäng och ett rikt fågelliv. Blommor som nattviol, gråfibbla, ängsvädd och jungfru Marie nycklar är bara några av de hävdgynnade arterna som finns i resevatet.

Du kan själv gå på upptäcktsfärd i kulturlandskapet och bland de historiska byggnaderna. Ett par slingor har lagts ut i terrängen och med hjälp av nummerade stolpar och denna broschyr kan du utforska kulturresevatet på egen hand. Du kommer att få se äldre tiders bosättning och gammal jordbruksteknik. Du finner även ett järnåldersgravfält med stensättningar och domarringar på höjden invid sjön.

På Åsnebyn finns många olika inslag från det äldre odlingslandskapet bevarade som till exempel stenmurar, öppna diken och odlingsrösen. Här finns också ett flertal byggnader som är intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Dessa byggnader och lämningar innebär att man här kan ”läsa” landskapet och dess historia genom flera hundra år!



Gårdens odlingshistoria

Åsnebyn omnämns i skrift första gången 1380 men fornlämningar berättar att det fanns människor här redan under det första århundradet efter Kristi födelse, den period som vi kallar järnålder. Åsnebyn står med i Gustav Vasas jordebok från 1540 och beskrivs där som ett helt skattehemman. Det innebär att gården brukades en eller flera självägande bönder. Vid 1700-talets början vet vi att byn bestod av tre brukning-senheter. När storskifte förrättades på inägomarken 1764 gjordes en karta som berättar mycket om byn vid denna tid. Byn låg samlad ungefär borta vid granngården, strax norr om Åsnebyns nuvarande placering.



Inägomarken bestod av äng och åker. Vid denna tid var åkermarken uppdelad i tre gårderna och man tillämpade tresäde, det vill säga två av gårderna odlades upp varje år och det tredje fick ligga i träda. Inom varje gårde ägde bönderna i byn tegar. I byn fanns också tre ängsgårderna som längrer tillbaka i tiden slogs med lie. Ängen gav vinterfoder åt kreaturen.

Åsnebyns skogsmark, den samägda utmarken, ligger öster om inägomarken. Långt in på 1800-talet var det där som boskapen betade. För att inte djuren skulle komma åt grödan gick de mellan ladugårdarna och betet i skogen via en inhägnad fägata. Denna fägata hade samma sträckning som dagens tillfartsväg hit till gården.

Vid 1700-talets slut började det hända saker som gav en ny markorganisation. Orsakerna till detta är många. Nya bättre redskap som plogar helt i järn underlättade jordbearbetningen. Dikningen effektiviserades och under 1800-talet gjorde konstgödseln entré. Stark befolkningsökning och bra spannmålspriser drev fram nyodlingsverksamhet och hemmansklyvning. Dalsland upplevde en högkonjunktur och odlingen inriktades nästan helt på havre för export.

Genom skiftesreformer som laga skifte från 1827 omorganiserades markerna så att den gamla indelningen försvann och varje gård istället kom att ha sin åker och sin betesmark samlad. Även skogen delades upp. Gårdarna flyttade många gånger ut från bykärnor till sina nya marker. Tresädet ersattes med moderna växtföljder och ängen tappade sin funktion när man började odla fodret på åkern. Landskapets utseende i Åsnebyn idag är ett resultat av allt detta.

Gå vandrings slingan och känn historiens vingslag

Det är spännande att låta sig förflyttas bakåt i tiden. När du går denna vandrings-slinga kommer du att få ta del av Åsnebyns historia. Du får se spår från flera olika tidsperioder i landskapet som gravar från järnåldern och spår från 1900-talets jordbruksformer. Tänk på att landskapet går att läsa som en bok, där till exempel nyttjandet av mark- och skog från förr syns i terrängen som olika kapitel. Med hjälp av nummerade stolpar och denna broschyr önskar vi dig en spännande promenad!

1. Byggnaderna

På 1790-talets storskifte skedde utflyttning från en äldre bytomt vilket sedan resulterade i bebyggelsens läge på Åsnebyn 1:1. På enskifteskartan från 1825 kan man se boningshus och ladugårdslänga utritad på den plats där nu Åsnebyns byggnader nu står. Bosättningens utformning och inbördes placering, där man- och fägård ligger åtskilda och i vinkel med varandra, gör Åsnebyn till ett representativt exempel för den västsvenska gården så som den såg ut efter de stora skiftesreformerna.



Mangårdsbyggnad

På en liten höjd ligger mangårdsdelen som är mycket representativ för hur byggnadstraditionen för större bondgårdar i Dalsland såg ut vid den tiden, både när det gäller materialval och byggnadsteknik. Mangårdsdelen består av bostadshus, mangelbod med redskapsbod och källare samt ett magasin och uppfördes i mitten av 1830-talet. På västsvenskt sätt ligger man- och fägård tydligt avskilda från varandra.



Samtliga mangårdsbyggnader har skiffertak. Skiffertaken är en värdefull del av det dalsländska kulturarvet och dess byggnadstraditioner. Skifferbrytningen i Dalsland hade sin storhetstid under 1800-talets senare del och upphörde några år in på 1900-talet.

De viktigaste brotten fanns i socknarna Gunnarsnäs och Dalskog, inte långt från Åsnebyn. Det är troligt att skiffret på gården brutits i någon av dessa gruvor. Om du tittar riktigt noga på boningshusets västra tak kan du på mittpartiet ana en mönsterlagd romb.

Mangelbod och magasin

Mangelboden ligger till höger om boningshuset och magasinet på dess vänstra sida. Dessa två byggnader har placerats som flyglar till boningshuset och detta byggnadsskick fick genomslag på gårdarna i Västsverige efter skiftena.

Troligen är de uppförda i mitten av 1830-talet. Magasinet har precis som namnet antyder varit använt för magasinering av spannmål.

Idag inrymmer magasinet ett litet trädgårdsmuseum med äldre redskap för småskalig trädgårdsodling. Under mangelboden finns en välbevarad jordkällare.



Vagnslider, redskapsbod och hönshus

Denna byggnad uppfördes troligen 1933 och har haft många funktioner. Här finns vedbod, redskapsförråd, vagnslider, hönshus och dass. I vagnslidret finns en del av gårdens redskap uppställda. Hönshuset i byggnadens södra del har två stora fönster för att släppa in ljus till hönsen så att de skulle trivas och värpa bra.



Ladugården

Den äldsta delen av ladugården tros vara från 1903. Under åren 1952-53 byggdes ladugården på och till. Byggnaden blev då en så kallad höghusladugård med lyfthiss och transportbana i nocken på höskullen. I djurdelen fanns plats för 14 kor, tre kalvar och tre hästar.



Enkelloge

Enkellogen består av en logkista och en lada. Denna byggnad skulle kunna vara en del av en äldre ladugård, alternativt vara uppförd som en extra log- och ladbyggnad där man kunde lagra ökade spannmålsvolymmer. Enkellogen är renoverad invändigt med träpanel och belysning



Gödselhus

Den här byggnaden för gödsel och grisar uppfördes under 1900-talets första hälft. På grund av husets funktion har det en hög betongsockel. Att hålla grisar i samma utrymme som gödseln var inte ovanligt förr då lukten ansågs ”bli densamma”.



Lillstugan

Denna timrade byggnad är ett litet bostadshus med ett rum och kök samt en inredningsbar vind. Torpargrunden som är av huggen natursten är slätputsad med cementbruk och taket är belagt med skiffer.



Smedjan

På behörigt avstånd från den övriga gårdsbebyggelsen ligger smedjan med tillhörande brunn och branddamm. I den bakre delen av byggnaden ligger brygghuset som på senare tid fick fungera som badrum. Smedjan på Åsnebyn är troligen uppförd i slutet av 1800-talet men den exakta åldern är okänd. Det viktigaste arbetet i gårdssmedjan var att tillverka och underhålla redskap och föremål på gården. Såväl svartsmide som liar, hästskor, byggnadssmide, hjulskoningar, spik som klensmide i form av beslag, lås och nycklar utfördes. Järnet köptes från bruket men även uttjänta järnsaker återanvändes i smidet.



Åsnebyns lek- och lärmiljöer

I ladugården och hönshuset finns Åsnebyns lek- och lärmiljöer. Här finns trädjur, bilder och redskap som berättar om hur man tog hand om djur och jord förr i tiden. Men det finns också jämförande bilder som visar dagens lantbruk.



Maskiner och redskap på gården

Det finns ett flertal äldre maskiner och redskap bevarade på Åsnebyn. Ni hittar dem i vagnslidret och i gödselhuset. I magasinet finns också en mindre utställning med trädgårdsredskap.



2. Tegplöjda parceller

I hagen till höger ned mot sjön ser du långa smala ryggar i åkern som är ett resultat av ”tegplöjning”. Det är spåren efter ett äldre sätt att plöja jorden som bevarats på Åsnebyn. Denna så kallade parcellindelning, det vill säga fyra till fem meter breda tegar, stämmer överens med hur 17-1800-talets åkrar kunde se ut. Just den här åkern var en del av det södra åkergårdet. Gränsen mot det mellersta åkergårdet syns fortfarande i form av ett djupt dike som löper från ladugården ner mot sjön.



Idag betas hagmarken av nötkreatur under sommarhalvåret. Deras arbete bidrar till att öka den biologiska mångfalden och håller undan sly och buskar. Åkermarken till vänster om leden brukas i en växtföljd med vall och spannmål. All odling sker utan konstgödsel. Spannmålen tröskas och gräset tas till vara som djurfoder.



3. Södra ängen

Du står nu i gränsen mot det som en gång var Södra ängen. I ängen tog man också ibland upp mindre åkrar, så kallade lindor. Alldeles till vänster innanför stättan syns spåren efter just en sådan linda. Området är idag delvis beskogad betesmark, delvis uppodlat åkermark. Här i gränsen mellan södra åkergärdet och södra ängen, markerad med en dikesformad fördjupning, står flera gamla grova lövträd. Äldre träd i landskapet är värdefulla för många lavar, insekter och fåglar.



Mellan äng och åker anas en gammal form av stängsling, en sk. gropavall. Den gjordes för att hägna in djuren i hagen och för att hålla oönskade djur ute från åkern. Jorden lades upp åt ena hållet för att skapa ett dike och en vall som skulle hindra djuren från att rymma. På vällen lade man sedan ris och annat skräp för att ytterligare förstärka den.





15

16

17

18

14

13



På Åsnebyns hemsida, www.asnebyn.se finns en digitala kartor som berättar om byggnaderna, om spåren i landskapet och om fågellivet i markerna.

4. Stensättning

Du står nu framför en stensättning vilket är en form av grav som oftast byggdes för en enskild människa. Stensättningar är den vanligaste forntida gravformen och de ligger nästan alltid högt i landskapet, på impediment i åker- eller hagmarker liksom denna gör. Till vänster om den gamla vägen som slingan följer syns spåren av övergivna åkrar, lindåkrar, stenröjda ytor med spår efter plöjning.



5. Strandäng vid sjön Lilla Kolungen

I samband med en mindre sjösänkning runt 1920 erhöles en strandrensa som utnyttjats som betesmark. Djuren betar även en del vass i sjökanten och detta skapar en ”blå bård” av öppet vatten som ger goda livsbetingelser för bland annat vadare och andfåglar. Här finns en utsiktsplats där du kan se ett stort antal fågelarter. Ett drygt hundratal fågelarter har noterats i markerna runt Åsnebyn, varav ett 20-tal är rödlistade.



6. Gravfält

Du står nu mitt i ett gravfält med flera stensättningar och domarringar. Denna typ av gravfält dateras ofta till den äldre delen av järnåldern, århundradena kring Kristi födelse. Under den här perioden började man begrava sina döda nära gårdarna på särskilda gravfält. Den döde brändes på bål tillsammans med gravgåvor. Askan placerades sedan ut på gravfältet och en stensättning byggdes ovanpå.



7. Domarring

Domarringarna består av en rund eller oval ring av liggande eller stående stenar, vanligen sju eller nio till antalet. Namnet kommer av att man förr trodde att dessa var gamla tingsplatser. Domarringar innehåller dock nästan alltid gravar. Oftast finner man domarringar tillsammans med andra gravformer som stensättningar och resta stenar. I gravarna finns rester efter den döde som kremerats samt enkla gravgåvor.



8. Fossil åker och hålväg

Du står nu i en gammal åkeryta med ett tiotal tegplöjda åkerparceller, cirka fem till sju meter breda. Detta område är identiskt med ett särhägnat område i ängen på 1764 års karta. Det är spännande att tänka på att vi fortfarande kan se dessa spår i landskapet.



Om du tittar noga i området strax intill diket ser du resterna efter två parallella stensträngar. Det är sannolikt spår av en så kallad hålväg, en fontida väg där människor färdades till fots och till häst eller med hästdragna vagnar. Hålvägens riktning antyder att den förbundit de forntida kultplatserna i Ör och Gunnarsnäs, där det idag finns två kyrkor.



Vid kanten av åkern står ett av de äldsta träden på Åsnebyn, en stor ek. Under flera hundra år tillhörde alla ekar kronan, eftersom veden användes till skeppsbyggnad. De rakstammiga ekarna togs ut och kvar blev knotiga träd. Det var belagt med stränga straff att hugga ner eller skada ekar. Till och med småplantor hade samma skydd. Det är en anledning till att ekar ibland står kvar mitt ute i åkrar.



9. Madåkrar

Befolkningsökning och nya jordbruksmetoder ledde till en omfattande nyodling på 1800-talet.

Genom sjösänkningar och dikning fick man mycket ny åkermark. Samtidigt infördes moderna växtföljder och odling av vallväxter. Ängen tappade då i betydelse.

På Åsnebyn dikades och uppodlades stora delar av Södra ängen. Dessa så kallade madåkrar har här bevarats på ett ovanligt bra sätt. Då området aldrig täckdikats har det kvar sina många öppna diken. En ovanlig syn i det moderna odlingslandskapet.



10. Slätteräng

Detta parti av Södra ängen ger den bästa bilden av hur markerna kan ha sett ut när slåtter bedrevs här. Slåttern genomfördes i juli och den mängd hö marken gav var avgörande för hur mycket djur man kunde hålla på gården. Det i sin tur var avgörande för hur mycket gödsel man fick för att sprida på åkern. Därav talesättet ”äng är åkers moder”.



På denna plats bedrivs fortfarande slåtter varje sommar. När grässets tagits bort får sedan djuren beta på området. Det resulterar i en mager och mycket artrik mark. I den täta grässvålen kan du bland annat finna backtimjan, gökärt och Jungfru Marie Nycklar.



11. Naturbetesmark

Denna beteshage var inhägnad och användes till bete redan på 1700-talet. När det var som mest hårdbetat växte endast grova träd här. För att återskapa och bevara den öppenhet som var typisk för dåtidens inägomark betas marken under sommarhalvåret av nötkreatur eller får. Sly och granar hålls undan genom återkommande röjning.



12. Smedja, damm och lillstuga

När du fortsätter genom betesmarken kommer du fram till smedjan och lillstugan. Bakom smedjan finns en liten damm. Du kan läsa mer om dessa byggnader på s.



13. Hamlade träd

Bakom lillstugan och smedjan finns flera träd som bär spår av hamling. Det kunde nämligen vara svårt för bonden att få ihop tillräckligt med hö till djuren på vintern. Att beskära träden, så kallad lövtäkt, var då ett bra komplement till slåttern.

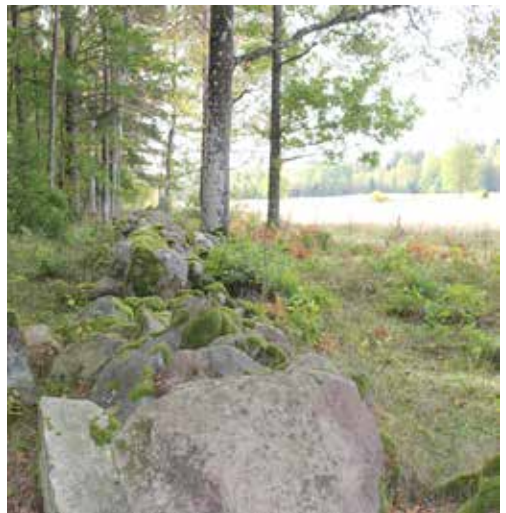
Beskurna träd får ett särskilt utseende med en mängd grenar och ingen tydlig topp. Halmade träd blir ofta mycket gamla. De får håligheter och knotor som kan ge husrum åt många olika insekter och lavar. Detta gör träden viktiga för den biologiska mångfalden i landskapet.



14. Inägo- och utägo-mark

Du står nu vid gränsen mellan inägomarken, med åker och äng och utägomarken med skog. Gränsen har varit mycket viktig i äldre tid och markeras än idag tydligt av en stenmur.

Stenmuren hade bland annat till syfte att förhindra att djuren som gick på bete i skogen tog sig ut på åkrarna.



15. Hökeruds hage

På storskifteskartor visas här en större särhägnad hage, Hökeruds hage. Hagen ligger bortanför inägomarken, på andra sidan skogen, på gränsen till nästa gård. Det är möjligt att denna mark kan indikera att det här legat en ödelagd gårdsenhet, som styckats upp mellan gårdarna runtomring, däribland Åsnebyn. På 1890-talet är Hökeruds hage uppodlad.

Från hagen går du samma väg tillbaka och tar vänster in på en liten skogsstig.



16. Skogen

Utmarken, skogen, låg längst bort från gården och här betade ofta djuren. I skogen hämtades ved till uppvärmning och matlagning och virke till gårdens byggnader och hägnader.

I skogen fanns det inte bara gran eller tall som många av dagens skogar består av utan ofta mycket inslag av lövträd. Träden togs ner genom så kallad plockhuggning då man tog de träd man behövde istället för att avverka så mycket åt gången.



17. Stenmuren

Stenmuren utgjorde gräns mellan inägomarken och utmarken. En stenmur skulle stå emot väder och vind under många år. Murstenarna grävdes därför ner så pass djupt att tjälen inte trängde ner, därefter staplades det första varvet med sten ovanpå. Stenmurarna byggdes nästan uteslutande av odlingssten som röjdes bort från åkrarna.



18. Öppna diken

Framför dig ser du flera långsmala tegar som avgränsas av tydliga diken. Förr såg de flesta åkrar ut så här men under 1900-talet lade man igen de flesta öppna diken genom så kallad täckdikning. Det här området utgör ett mycket välbevarat 1800- och tidigt 1900-tals landskap som illustrerar brukningsteknik och utseende på denna typ av åkrar. Ett stort handgrävt dike, ett så kallat krongdike, löper genom området. Många mindre diken mynnar ut i det här större diket.





**För mer information om Hushållnings-
sällskapet Västra och kontaktuppgifter:**

www.hushallningssallskapet.se/vastra

Växel 010-288 01 30

vastra@hushallningssallskapet.se

Åsnebyn är en dalsländsk bondgård med bebyggelse och odlingslandskap som har prägel av 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Gården ägs av Hushållningssällskapet Västra och ligger i Melleruds kommun, Västra Götalands län.

Tillgängligt för besök på egen hand året om.

www.asnebyn.se

